

INSTYTUT HISTORII PAN W LATACH 1963—1970

OSIĄGNIĘCIA I TRUDNOŚCI

Dotychczasowy dorobek badawczy Instytutu. Wyraża się on przede wszystkim w wielkich syntezach zespołowych, z wielotomowym zarysem dziejów Polski na czele. W chwili obecnej zarys ten został doprowadzony do XX w.; m. in. w druku znajdują się 2 tomy obejmujące okres 1900—1918, w przygotowaniu historia Polski międzywojennej. W toku prac nad syntezą uzyskano pierwszy zarys dziejów naszego narodu i państwa ujęty z punktu widzenia metodologii marksistowskiej. Choć nie wolny z pewnością od luk i uproszczeń posłużył jednak jako inspiracja do dalszych badań nad problemami zaniedbywanymi przez historiografię dawniejszą. Rozwój tych studiów każe pomyśleć o przystąpieniu w dalszej przyszłości do opracowywania nowej wersji tej syntezy, uwzględniającej osiągnięcia historiografii polskiej ostatnich lat. Wykorzystali je w poważnym stopniu pracownicy Instytutu przy pisaniu jednotomowej *History of Poland* (ukazała się w 1968 r.), która spotkała się z pozytywnymi ocenami w czasopiśmiennictwie polskim i zagranicznym. W przygotowaniu znajduje się polska, szersza wersja takiego zarysu na użytek krajowy, która ma być również napisana przez współpracowników Instytutu (nakładca PIW). Przygotowywaniu syntezy całości ziem polskich towarzyszyły prace nad historią Pomorza i Śląska. Pierwszy tom dziejów Pomorza, do połowy XV w., pod red. prof. G. Labudy, został w ubiegłym roku odznaczony zespołową nagrodą państwową III stopnia. Prace nad syntezą dziejów Śląska przejął obecnie (wraz z Zakładem Historii Śląska) Uniwersytet Wrocławski, z tym jednak że Instytut Historii przygotowuje oprawę kartograficzną oraz włącza ją do swego planu wydawniczego (ukazały się już tomy obejmujące okres do 1850 r.). Pracom syntetycznym towarzyszyły studia monograficzne, nie zawsze jednak w dostatecznym stopniu powiązane z ogólnym planem naukowym Instytutu.

Jego osiągnięcia badawcze wyraziły się również w znacznym wkładzie w rozbudowę oraz rozwój warsztatu historycznego; pod firmą Instytutu ukazało się więc kilka tomów planowanej encyklopedii nauk pomocniczych, poświęconych chronologii, genealogii czy sfragistyce. Instytut koordynował i subwencjonował raczej tę serię, natomiast prace atlasowe i dokumentacyjne były przygotowywane w głównym stopniu przez wyspecjalizowane zespoły badawcze Instytutu. W stanie zaawansowanym znajduje się więc atlas historyczny Polski w drugiej połowie XVI w., który będzie stanowił gruntowną pomoc kartograficzną w badaniach zagadnień politycznych, społecznych i kulturalnych. Ukazały się już 3 tomy: woj. płockie, woj. lubelskie, Prusy Królewskie. W przygotowaniu są dalsze woluminy oraz atlas historyczny Śląska w końcu XVIII w. Mniej pomyślnie przebiegają natomiast prace nad słownikiem historyczno-geograficznym Polski średniowiecznej; napotyka ją one liczne przeszkody, wynikające m. in. z oparcia ich w głównej mierze na trudnym do wyegzekwowania systemie prac zleconych wykonywanych przez pracowników spoza Instytutu.

W zakresie prac bibliograficznych na czoło się wysuwa bibliografia historii Pol-

ski XIX w., obejmująca lata 1815—1864. Drukiem ukazały się z tego zakresu trzy woluminy; stanowią one niezbędne wyposażenie warsztatowe dla wszystkich badaczy dziejów XIX stulecia. Zespoły bibliograficzne Instytutu przygotowują także corocznie bibliografię bieżącą historii Polski; opracowały one również trzytomową bibliografię selektywną, obejmującą całość naszych dziejów (tom 3 za lata 1918—1945 znajduje się w stadium redakcyjnym). Występujący z roku na rok wzrost publikacji historycznych sprawia jednak, iż te — wartościowe skądinąd formy informacji bibliograficznej — wymagają uzupełnień w postaci możliwie pełnej dokumentacji, która m. in. rejestrowałaby na bieżąco również i ważniejsze zagraniczne publikacje w zakresie historii. Do rozważenia pozostaje sprawa ujęcia tego w formę stale publikowanych przez Instytut „abstraktów”. Konieczne wydaje się również rozszerzenie bibliografii bieżącej także i na problematykę wybranych zagadnień dziejów powszechnych, związanych z historią Polski.

W 1957 r. Instytut Historii podjął — na zlecenie Wydziału I PAN — kontynuację reaktywowanego po kilkuletniej przerwie *Polskiego Słownika Biograficznego*. Służy on potrzebom całej humanistyki; od 1959 r. ukazały się 32 zeszyty (1 zes. = ok. 25 ark.) tej biografii narodowej, która została doprowadzona obecnie do końca litery „K”. W ostatnich latach tempo edycji *Słownika* uległo wzmoczeniu (1 zes. kwartalnie), nadal jednak nie odpowiada ono istniejącemu zapotrzebowaniu.

Mając na uwadze katastrofalne zniszczenia bibliotek oraz zasobów archiwalnych, Instytut dużo uwagi poświęcił sprawie edycji wydawnictw źródłowych. Objęły one przede wszystkim te zagadnienia dziejów Polski, zarówno społeczno-gospodarcze jak polityczne, których dawniejsza historiografia dostatecznie nie uwzględniła lub też wręcz przedstawiała je w fałszywym świetle. Mamy tu na myśli z jednej strony będącą na ukończeniu serię źródeł do dziejów polskiej klasy robotniczej (do 1918 r.) oraz — ogłoszone przed laty — źródła do ruchów chłopskich na ziemiach polskich w okresie rewolucji 1905—1907, z drugiej zaś — wydawnictwo materiałów do dziejów sejmu czteroletniego, jak również do historii powstania 1863 r. To ostatnie wydawnictwo, również zbliżające się ku końcowi, jest przygotowywane w ścisłej współpracy z historykami radzieckimi. Uznając słuszność krytyki, zarzucającej Instytutowi zbyt skąpe uwagi na edycjach źródeł do dziejów gospodarczych (lustracje, inwentarze), w najbliższym okresie przystąpi on do wydawania tak podstawowych dokumentów polityczno-prawnych, jak Volumina legum i traktaty międzynarodowe.

Związany z tymi pracami dorobek edytorski Instytutu wyraził się w latach 1953—1970 sumą 16 356 ark. wyd. wydanych pod jego firmą, z czego na różnego typu syntezy przypadło 1205, na prace warsztatowe 1955, na wydawnictwa źródłowe 5107 oraz na czasopisma 5130 i na prace monograficzne 2959 ark. wyd. Jeśli chodzi o rozrzut chronologiczny tych publikacji, to przedstawiał się on jak następuje:

Lata	Okres			
	do 1795	1795—1918	po 1918	wszystkie epoki*
1953—1970	29,9%	29,5%	13,4%	31,2%
1965—1970	21,3%	24,1%	22,3%	32,3%

* Ostatnia rubryka obejmuje „Kwartalnik Historyczny” oraz wydawnictwa z nauk pomocniczych historii, różnego typu bibliografie itp.

Plan własny Instytutu nie może być uznany za reprezentatywny dla tego profilu badawczego. Wzrost publikacji dotyczących dziejów ostatniego półwiecza, jaki zaznaczył się w ostatnich pięciu latach (por. powyższa tabela) był w istocie daleko większy niż wskazują podane wyżej cyfry. Większość studiów bowiem z tego zakresu, napisanych przez pracowników Instytutu, ukazała się w Książce i Wiedzy, LSW i in-

nych firmach wydawniczych. Prace te zawsze znajdowały łatwiej nakładców niż wąskospecjalistyczne monografie.

W publikacjach ogłoszonych pod firmą Instytutu Historii nader znaczny był udział przedstawicieli ośrodków uniwersyteckich, którzy bądź to ogłaszali swe prace pod jego firmą, bądź też współuczestniczyli w syntezach Instytutu lub drukowali swe artykuły w jego czasopiśmie. Instytut stał się warsztatem pracy badawczej obsługującym ośrodki historyczne całego kraju. Zgodnie z intencjami organizatorów prowadzi on szeroko zakrojone prace zespołowe, zmierzające do zapewnienia ważnych a dotkliwych luk w naszej dotychczasowej wiedzy o przeszłości. W pracach tych, odgrywających poważną rolę w rozwoju polskiej historiografii, w dyskusowaniu i doskonaleniu jej kryteriów poznawczych, uczestniczyli aktywnie przedstawiciele wszystkich ośrodków uniwersyteckich. Prowadzone w Instytucie dyskusje naukowe rzutowały dość często na rozwój całej naszej historiografii, że przypomnimy konferencje poświęcone dziejom poszczególnych regionów (Śląska i Pomorza) czy debaty nad kolejnymi tomami dziejów Polski. Ten ciąg dyskusji naukowych, o różnym zresztą zakresie i nasileniu, z udziałem licznych historyków spoza jego grona, był charakterystyczny dla całokształtu życia naukowego Instytutu. Odegrał on także dużą rolę w kontaktach zagranicznych utrzymywanych przez naszą naukę historyczną m. in. poprzez działające przy Instytucie Historii komisje mieszane (polsko-niemiecką, polsko-węgierską i polsko-czechosłowacką) oraz sesje z udziałem historyków innych krajów. Pracownicy Instytutu biorą także aktywny udział w pracach komisji historycznej polsko-radzieckiej, istniejącej przy Wydziale I PAN.

Kadra naukowa Instytutu. Instytut ma obecnie 149 etatów działalności podstawowej (+ 1 vacat), na które przypada 42 samodzielnych pracowników nauki (w tym 24 profesorów) oraz 46 pomocniczych pracowników nauki; ponadto 34 dokumentalistów (dyplomowanych pracowników dokumentacji naukowej), 23 pracowników naukowo-technicznych i 4 bibliotekarzy. Przy Instytucie Historii istnieje od 1969 r. Studium Doktoranckie, na którym zajęcia prowadzi w większości samodzielni pracownicy nauki Instytutu. U schyłku 1970 r. liczyło ono 18 doktorantów stypendystów (przede wszystkim z Warszawy) oraz 10 doktorantów wolontariuszy, zatrudnionych w różnych instytucjach spoza PAN. Wszyscy doktoranci biorą udział w zajęciach określonych pracowni Instytutu oraz w seminarium ogólnym Studium. Większość z nich ma otwarty przewód doktorski, jedna trzecia zaś — już zaawansowaną rozprawę doktorską. Studium kształci przede wszystkim specjalistów w zakresie dziejów najnowszych, którzy po uzyskaniu doktoratu będą mogli pracować na wyższych uczelniach, jak również w samym Instytucie.

Spora część jego pracowników bierze aktywny udział w upowszechnieniu wiedzy historycznej. Ich dorobek w tym zakresie wyraża się w monografiach ogłaszanych m. in. w „Bibliotece Wiedzy o Warszawie”, „Bibliotece Wiedzy Historycznej” (WP), w serii „Konfrontacje” (WP) oraz w postaci syntez naukowych składających się na dzieje Polski (PWN — kolejno: J. Dowiat, A. Wyczański, T. Łepkowski). Pracownicy Instytutu publikują artykuły popularnonaukowe na łamach licznych tygodników i miesięczników, opracowują oprawę kartograficzną podręczników; przygotowali m. in. serię map ściennych oraz *Atlas Historyczny Polski* (parę wydań w kilkuset tys. egz.). Pełnią obowiązki konsultantów (m. in. seria Wiedzy Powszechnej „Omega”, WEP — PWN i in.), wygłaszają prelekcje w radiu i telewizji. Zatrudnieni w Instytucie historycy mają wykłady m. in. w ośrodkach szkolenia partyjnego, na zlecenie Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, PTH, TMH i Muzeum Historycznego m. Warszawy. Pracownicy Instytutu są członkami Zarządów PTH, TMH i TWP oraz redakcji „Miesięcznika Literackiego” i „Mówią Wieki” (red. naczelna). Prowadzą oni wykłady i seminaria w trybie prac zleconych na Uniwersytecie Warszawskim, Wrocławskim i Toruńskim, jak też m. in. w Centralnej Szkole Partyjnej oraz w Wojskowej Akademii Politycznej.

Uczestniczyli także w opracowaniu nowego programu historii dla szkół podstawowych oraz liceów ogólnokształcących, który wszedł w życie z dniem 1 września 1970 r.

Zmiany programu badawczego oraz struktury Instytutu w ostatnich latach. Należy z całym naciskiem podkreślić, iż dawny tradycyjny model Instytutu, oparty organizacyjnie na wzorach uniwersyteckich i nastawiony głównie na przygotowywanie akademickiej syntezy dziejów Polski, należy już bezpowrotnie do przeszłości. Nowy program badawczy Instytutu Historii oraz związany z nim plan naukowy na lata 1971—1975 został zatwierdzony na jesieni 1969 r. przez Radę Naukową Instytutu złożoną z przedstawicieli wszystkich ośrodków naukowych.

Program ten przewiduje koncentrację prowadzonych w Instytucie prac naukowych. Przez koncentrację rozumiemy tu skupienie się na pewnych ciągach tematycznych, co wiąże się z jednej strony z intensyfikacją prowadzonych już badań, z drugiej zaś — z rezygnacją z pewnych ubocznych wątków czy też całej problematyki (jak np. historia starożytna), nie związanych z zasadniczą tematyką badawczą. Z całości polskiego procesu historycznego oraz związanych z nim ściśle przemian powszechno-dziejowych zostały wybrane cztery problemy badawcze:

- 1) dzieje kultury polskiej na tle ogólnoeuropejskim;
- 2) badania nad historią Polski Ludowej;
- 3) dzieje państwa i społeczeństwa polskiego;
- 4) badania nad kapitalizmem i kryzysem systemu imperialistycznego.

Wybór ten podyktowała zarówno chęć wypełnienia luk w dotychczasowym stanie badań, jak i zapotrzebowanie społeczne oraz naukowe, zgłaszane przez różne ośrodki badawcze. Tak więc palącym postulatem jest opracowanie nowej syntezy historii kultury, odpowiadającej obecnym wymogom metodologicznym oraz aktualnemu stanowi badań. Instytut ma odegrać rolę koordynatora tych badań, prowadzonych dotąd w sposób rozproszony w rozmaitych placówkach Wydziału I PAN oraz w innych ośrodkach. Będą to więc badania interdyscyplinarne, prowadzone z udziałem historyków literatury, myśli społecznej i filozoficznej oraz historyków sztuki.

Od dawna wysuwanym postulatem jest z jednej strony przyśpieszenie prac nad zbiorową syntezą najnowszych dziejów Polski, z drugiej zaś doprowadzenie jej możliwie najbliżej do naszych czasów, z historią Polski Ludowej włącznie. Potrzeba takiej syntezy dla kształtowania współczesnej świadomości narodowej i społecznej jest oczywista, zważywszy na to jak pierwszoplanową rolę grają w niej dzieje Polski ostatniego półwiecza. Historia tego okresu, opracowana przez Instytut, będzie również stanowić replikę na te opracowania najnowszych dziejów Polski, które w ostatnich latach ukazały się pod egidą wrogich nam ośrodków zagranicznych. Prace nad syntezą tego okresu towarzyszą edycje źródłowe dotyczące węzłowej problematyki dziejów najnowszych (Archiwum Paderewskiego, relacje z okresu II wojny światowej, źródła do nacjonalizacji przemysłu). Z innych syntez należy wymienić przygotowywaną obecnie w Instytucie wielotomową historię dziejów Warszawy oraz syntezę dziejów klasy robotniczej; obu tym zamierzeniom również towarzyszą z jednej strony liczne publikacje źródłowe, z drugiej zaś — zbiory studiów, stanowiące konieczny etap na drodze do syntezy. Przewidziana jest wreszcie intensyfikacja prac nad czwartym problemem badawczym Instytutu, mianowicie nad dziejami kapitalizmu oraz kryzysem współczesnego imperializmu. Do tej dziedziny studiów wchodzi zarówno badania nad genezą, przebiegiem i rezultatami dwóch wojen światowych, kryzysami politycznymi w Europie międzywojennej oraz ruchem oporu w okupowanej przez Niemcy hitlerowskie Europie, jak i prace poświęcone przebiegowi procesów dekolonizacyjnych, ukazanych na przykładzie krajów tzw. Trzeciego Świata. Należy stwierdzić, iż nauka polska w studiach nad tymi problemami, zwłaszcza nad historią II wojny światowej, pozostaje w tyle za historiografią innych krajów socjalistycznych.

I wreszcie Instytut nie zamierza zaniedbywać badań nad węzłowymi problemami wcześniejszych dziejów Polski, z tym jednak że i one mają zostać skoncentrowane wokół dwóch wybranych problemów dotyczących po pierwsze dziejów kultury, po drugie zaś rozwoju struktur społecznych dawnej Polski. Planując te ostatnie prace, wychodzono z założenia, iż szeroko zakrojone studia winny być oparte na zasadzie przekrojowej, a więc uwzględniającej tę samą problematykę poprzez różne wieki i w ramach odmiennych formacji społecznych. Tak więc — przykładowo — studia nad przemianami struktury społecznej w ostatnich wiekach Rzeczypospolitej znajdują swą kontynuację w badaniach nad strukturą społeczną Polski doby rozbiorów, a następnie Drugiej Rzeczypospolitej i Polski Ludowej.

Program badawczy Instytutu został w szerokiej mierze uwzględniony przy układaniu planów resortowych PAN. Jak wynika z planu badawczego IH na rok 1971 80% wykonywanych w nim tematów oraz 80% kadry naukowej wchodzi do następujących trzech problemów resortowych Akademii: problem nr 33 — imperializm: rozwój i kryzys systemu; problem nr 35 — dzieje państwa i społeczeństwa polskiego; problem nr 36 — polska kultura narodowa: dziedzictwo historyczne i współczesne tendencje rozwojowe. Instytut pełni funkcję koordynatora problemów nr 35 oraz współkoordynatora problemu nr 36. O ile jednak zaszeregowanie poszczególnych tematów do tych dwóch problemów zyskało zasadniczo aprobatę czynników nadrzędnych w Akademii, to tematy, którymi Instytut ma współuczestniczyć w badaniach nad imperializmem, rysują się w pewnym stopniu dyskusyjnie. Łączą one bowiem w sobie dość rozbieżne grupy zagadnień. Nasuwałaby się więc potrzeba powołania grupy tematycznej związanej z historią powszechną, przy czym zespoły badawcze Instytutu mogłyby tu w dalszej przyszłości zająć się badaniami nad dziejami krajów sąsiednich, szerszymi problemami międzynarodowymi czy wreszcie historią krajów skandynawskich (Zakład Historii Pomorza po ukończeniu syntezy) oraz dziejami obu Ameryk. Pierwszy krok w tym ostatnim zakresie został uczyniony w postaci przygotowywanej obecnie w Instytucie pierwszej polskiej syntezy historii Ameryki Łacińskiej.

Do przedstawionego powyżej programu badawczego została dostosowana nowa struktura organizacyjna Instytutu, wprowadzana w praktyce już w 1969 r., zatwierdzona jednak ostatecznie dopiero na jesieni ub. roku. Zakłada ona podział Instytutu na siedem wielkich zakładów: 1) dziejów Polski przedrozbiorowej i jej kultury; 2) dziejów nowożytnego narodu i społeczeństwa polskiego; 3) dziejów powszechnych XIX i XX w; 4) genezy i dziejów Polski Ludowej; 5) historii Pomorza; 6) badań historyczno-geograficznych; 7) dokumentacji i nauk pomocniczych z odpowiadającymi im 21 pracownikami. Ponadto zostały powołane do życia dwie Komisje: Historii Historiografii oraz Historii Państwa i Prawa. Jak dalece profil zainteresowań badawczych pracowników Instytutu uległ już w tym zakresie zmianom, może świadczyć fakt, że o ile w pierwszych latach jego działalności 70% zatrudnionych zajmowało się dziejami feudalizmu, to w 1970 r. na 149 pracowników działalności podstawowej 70 zajmowało się historią nowożytną i najnowszą, 22 — historią średniowieczną, 21 — dziejami społeczno-gospodarczymi, 35 — pracami nad bibliografią, atlasem i naukami pomocniczymi historii oraz 1 — historią starożytną.

W ostatnich latach nastąpiło również dostosowanie prac warsztatowych (w postaci ujęć bibliograficznych i kartograficznych), jak też prac z zakresu nauk pomocniczych historii do potrzeb dziejów najnowszych. Wiele jednak pozostało tu jeszcze do zrobienia, zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowę zaplecza techniczno-dokumentacyjnego oraz bieżącą informację zagranicą na temat osiągnięć naszej nauki historycznej.

Zarówno plan wydawniczy, jak i plan wyjazdów Instytutu Historii PAN na lata 1970 i 1971 został w zasadzie ułożony z uwzględnieniem nowego programu badań. W praktyce jednak realizacja tego programu napotyka pewne trudności.

Trudności w realizacji programu badawczego. Sformułowanie nowej problematyki badawczej pociągnęło za sobą konieczność przesunięcia punktu ciężkości z prac analityczno-monograficznych, o profilu nieraz wręcz wąskoprzyczynkarskim, opartych na indywidualnych warsztatach badawczych, na przedsięwzięcia zespołowe typu syntetycznego. Tymczasem nie u wszystkich pracowników proces ten przebiega dostatecznie szybko i pomyślnie. Daleko gorzej zaś przedstawia się sytuacja z osobami zatrudnionymi na zasadzie prac zleconych, które swe główne miejsce pracy mają poza Instytutem. Jak wykazało doświadczenie, kontrola ich osiągnięć jest dość utrudniona, częstsze kontakty niemożliwe, a stopień uzuspoławiania prac raczej niewielki.

W tej sytuacji jedynym wyjściem okazało się wywieranie energiczniejszego, niż to dotąd miało miejsce, nacisku na własnych pracowników w celu skłonienia ich do rezygnacji z bardziej przyczynkarskich tematów na rzecz prac zespołowych. Niektóre z tych tematów muszą ulec szybszemu zakończeniu, innych należy całkowicie zaniechać.

Daleko poważniejszą kwestią jest sprawa rotacji kadry naukowej, jak dotąd polegającej niemal wyłącznie na rotacji biologicznej. W następstwie tego jedynie 22 pracowników Instytutu (14% ogółu zatrudnionych) nie przekroczyło 35 roku życia. 104 osoby liczy od 35 do 50 lat, 23 pracowników to ludzie po pięćdziesiątce. Jako niezbędna rysuje się więc w najbliższej przyszłości weryfikacja personelu Instytutu oparta na ocenie wydajności naukowej poszczególnych pracowników. Powinna ona uwzględniać w stosunku do każdego z pracowników trzy zasadnicze elementy: dotychczasowe osiągnięcia badawcze, przydatność do prac zespołowych oraz postawę obywatelską. Źródłem dopływu nowej kadry winny stać się ośrodki uniwersyteckie i Studium Doktoranckie Instytutu. Przesuwanie punktu ciężkości na prace zespołowe nie może również nie rzutować na zmianę kryteriów awansowanych. Dotychczas bowiem były nimi jedynie indywidualne studia monograficzne, nie brano zaś pod uwagę udziału w wielkich syntezach, pracach atlasowych czy w przygotowywaniu kompendiów z zakresu nauk pomocniczych historii.

Niezbędne jest również przyśpieszenie procesu przekształcania wszystkich pracowników Instytutu w zintegrowane zespoły badawcze oraz większe uelastycznienie jego struktury pod kątem potrzeb nowego programu badań. Przez uelastycznienie rozumiemy tu powoływanie w miarę potrzeb nowych zespołów i komisji, rozwiązywanie zaś tych, które spełniły już swoje zadanie. Za celowe należy również uznać ściślejsze, niż to dotąd miało miejsce, powiązanie planu wydawniczego Instytutu z jego nowym programem badawczym pod kątem eliminowania z tego planu prac wąskoprzyczynkarskich. Należy jednak stanowczo odróżnić monografie i studia superdrobiazgowo i dotyczące tematyki marginalnej od monografii „docelowych”, stanowiących niezbędny etap wstępny do ujęć szerszych, porównawczych i syntetycznych lub też będących wybitnym osiągnięciem naukowym. Tego typu studia monograficzne winny być umieszczane w planie badawczym oraz wydawniczym Instytutu na równi z syntezami, pracami warsztatowo-dokumentacyjnymi czy edycjami źródeł. Należałoby również stworzyć możliwość publikacji pod firmą Instytutu monografii związanych z jego planami resortowymi, a będących dziełem pracowników innych ośrodków naukowych.

Realizacja programu badań wymaga także odpowiedniego dysponowania funduszem prac zleconych i dotacje z tej puli winny iść przede wszystkim na prace wchodzące do planów resortowych PAN. Za słuszne należy też uznać powiększenie tego funduszu, oczywiście jednak nie kosztem funduszu osobowego. Konieczna jest również modernizacja zaplecza warsztatowego (np. zakup kserografu), usprawnienie prowadzenia mikrofilmów i fotokopii ze zbiorów zagranicznych.

Wiąże się to ściśle z problemem współpracy naukowej z zagranicą. Pod kątem

dostosowania działalności Instytutu do jego nowych zadań badawczych został też opracowany projekt planu wyjazdów na lata 1971—1975; dotychczasowa realizacja naszych postulatów w tym zakresie nie przebiega jednak pomyślnie i sprawnie. O ile bowiem wyjazdy do Francji, dzięki stypendiom uzyskiwanym corocznie w Ecole Pratique des Hautes Etudes, zaspokajają potrzeby badawcze Instytutu bez konieczności czerpania z puli dewizowej Akademii, to już badania naukowe w innych krajach kapitalistycznych stały się w ostatnich latach, na skutek właśnie ograniczeń dewizowych, w praktyce niemożliwe. Co gorsza zaś tak istotne dla dziejów naszego kraju zabytki archiwalne i biblioteczne państw z nim sąsiadujących (zwłaszcza ZSRR i NRD) są wciąż wyzyskiwane w stopniu niedostatecznym. Nasze zgłoszenia na wyjazd do tych krajów były bowiem realizowane tylko częściowo i w zbyt małym wymiarze. Tymczasem jeśli zaplanowane wyjazdy nie nastąpią, wykonanie wielu z zadań badawczych wchodzących do problemów resortowych nr nr 35 i 36 (dzieje państwa i społeczeństwa, historia kultury) będzie faktycznie niemożliwe. Badania zaś nad historią powszechną będą musiały faktycznie ustać lub też ograniczyć się do niezbyt twórczych kompilacji.

Konieczne jest również usprawnienie działalności dotąd istniejących komisji mieszanych (zwłaszcza polsko-węgierskiej) oraz — w dalszej przyszłości — powołanie nowych komisji tego typu, przede wszystkim polsko-bułgarskiej. Wreszcie, Instytut Historii wspólnie z Komitetem Nauk Historycznych, wychodząc naprzeciw postulatом zgłaszanym przez różne środowiska badawcze, powinien przystąpić do wydawania polskich prac historycznych w językach obcych, co miałoby poważne znaczenie nie tylko naukowe.

W zakresie współpracy międzynarodowej należy rozszerzyć współpracę z historykami radzieckimi oraz przystąpić do podejmowania prac zespołowych również z naukowcami Europy zachodniej; postulat taki wysunęła ostatnio strona francuska wyrażająca uznanie dla metodologicznego i faktograficznego dorobku historiografii polskiej.

Problem współpracy naukowej ze środowiskami uniwersyteckimi. Współpraca ta, która rozwijała się bardzo aktywnie w pierwszych latach istnienia naszej placówki, ostatnio — wraz z przejściem na system jednoetatowości — wyraźnie osłabła ze szkodą dla obu stron: akademickiej i uniwersyteckiej. Tak więc o ile udział pracowników Instytutu Historii PAN w popularyzacji nauki historycznej należy uznać za dostateczny i zadowalający, to wyzyskanie ich w procesie dydaktycznym na wyższych uczelniach nadal nie wyczerpuje wszystkich możliwości Instytutu. Rozporządza on bowiem kadrą mogącą w szerszym niż dotąd stopniu prowadzić zajęcia na Uniwersytetach w zakresie m. in. tak deficytowych dyscyplin, jak dzieje najnowsze czy problematyka tzw. Trzeciego Świata. W praktyce zaś pracownicy Instytutu zarówno w Warszawie, jak i poza nią (np. Zakładu Historii Pomorza w Poznaniu), mimo postanowień ustawy o PAN nie mają szerszych możliwości wykładania na wyższych uczelniach. Konkretnie projekty w tym zakresie wysuwała już przed kilku laty Rada Naukowa Instytutu. Na drodze do ich realizacji stanęły przeszkody natury biurokratycznej, które winny jak najszybciej zostać przezwyciężone.

Co ważniejsza zaś osłabił wyraźnie udział pracowników wyższych uczelni w imprezach naukowych Instytutu. Aby temu przeciwdziałać należałoby — w oparciu o uelastycznioną strukturę organizacyjną Instytutu — przystąpić do powoływania zespołów badawczych dla realizacji ściśle określonych celów. Tak np. przygotowywanie historii Warszawy, syntezy dziejów kultury, wymagałoby skupienia w oparciu o Instytut najwybitniejszych znawców tych zagadnień z różnych ośrodków naukowych. Winni oni zostać powiązani na stałe z Instytutem w formie długoterminowych umów o prace zlecane, konsultacje naukowe, kilkuletnie akredytywy itp. Powstałe

w ten sposób zespoły zapewniłyby sprężystą koordynację konkretnych badań w skali ogólnokrajowej. Nie oznacza to oczywiście wchodzenia w kompetencje Komitetu Nauk Historycznych, którego głównym zadaniem, niestety częściowo tylko realizowanym, pozostałaby koordynacja całości kształtu badań historycznych oraz określanie związków z nimi potrzeb edytorskich, wyjazdowych etc.

P o d s u m o w a n i e. Jako zasadnicze zadania badawcze Instytutu Historii, które winny być realizowane w ciągu najbliższych lat, należy wymienić: 1) kontynuowanie prac nad wielkimi syntezami, dotyczącymi węzłowych problemów naszych dziejów; 2) dalszy wkład do rozwoju warsztatu historycznego oraz rozbudowy informacji naukowej służącej potrzebom wszystkich ośrodków historycznych w kraju, 3) koordynację tych wielkich imprez naukowych, w których realizacji Instytut Historii bierze aktywny udział.

Ostatnie dziesięciolecie przyniosło dynamiczny rozwój historiografii, widoczny zwłaszcza na terenie naszego obozu. Jego świadectwem jest wzrost liczby publikacji naukowych oraz instytutów badawczych na terenie ZSRR, NRD, Rumunii czy Węgier. Wszędzie tam obserwujemy zjawisko rozwoju systemu pracy zespołowej, prowadzonej w oparciu o wielkie placówki badawcze, dysponujące pod względem etatowym ściśle powiązaną z nimi kadrą historyków. Szybki rozwój nauki oraz wzrost liczby publikacji, jak również lawinowe narastanie nowych materiałów źródłowych — wszystko to zmusza do modernizacji warsztatu naukowego, stanowiącej niezbędny warunek skutecznego badań m. in. źródeł masowych dotyczących problematyki dziejów najnowszych.

Aby polska nauka historyczna dotrzymywała w tym wyścigu kroku innym krajom, konieczne jest zachowanie dotychczasowego tempa i zasięgu badań oraz całkowite przejście na system pracy zespołowej. Czas indywidualnych badaczy, tworzących w osamotnieniu słowniki języka polskiego, syntezy dziejów kultury czy całościowe historie Polski, minął bezpowrotnie. Nawet wielkie indywidualności muszą dziś dysponować kolektywami badawczymi, opartymi na podziale pracy i zadań. Te zaś winny mieć poczucie stabilności programu badawczego, który realizują, oraz obecnej struktury organizacyjnej Instytutu. Tymczasem dwa ostatnie lata dziejów naszego Instytutu upłynęły pod znakiem radykalnych zmian organizacyjnych oraz ciągłych dyskusji i przeróbek planu badawczego. I choć wyniki tych prac rysują się w ostatecznym bilansie pozytywnie, dalsze przedłużanie stanu tymczasowości wydaje się ze wszechmiar nie wskazane. Zwłaszcza że od października 1970 r. Instytut pozbawiony jest dyrektora, a funkcjonujący od dwóch lat kierownicy pracowni i zakładów dopiero we wrześniu 1970 r. zostali oficjalnie powołani na swe stanowiska.